

Materiały merytoryczne do „Studium wykonalności dla projektu inwestycyjnego: Rozbudowa Muzeum Wsi Kieleckiej – Park Etnograficzny w Tokarni w celu zachowania dziedzictwa kulturowego”¹

W latach 1977-2007 prace w Parku Etnograficznym w Tokarni realizowano na podstawie założeń naukowych opracowanych w 1971 r. przez prof. dra Romana Reinfussa z Pracowni Badania Polskiej Sztuki Ludowej Instytutu Sztuki Polskiej Akademii Nauk oraz planu realizacyjnego Parku Etnograficznego w Tokarni opracowanego w latach 1976-1977². Do 2006 roku wzniesiono i przekazano do zwiedzania 33 obiekty; do wzniesienia zgodnie z pierwotnym planem pozostało 37 zabytków. Dwadzieścia pięć z nich wcześniej translokowano do skansenu, gdzie oczekują na montaż, pozostałe należy znaleźć w terenie.

Po trzydziestu latach funkcjonowania Muzeum zaistniała potrzeba modyfikacji planu zagospodarowania skansenu, uwzględniającego zmiany spowodowane zniszczeniem w terenie niektórych planowanych do przeniesienia obiektów oraz uwzględnienie innych cennych zabytków znalezionych w terenie w trakcie badań etnograficznych prowadzonych po 1971 roku.

Pracownicy Muzeum opracowali w tym celu Aneks uzupełniający, który nie narusza założeń naukowych opracowanych przez prof. Romana Reinfussa i zwiększa docelową ilość obiektów zabytkowych do 120³. Aneks, czyli zaktualizowany Projektu Zagospodarowania Terenu Parku Etnograficznego, zawiera wykaz szczegółowej lokalizacji 120 obiektów etnograficznych przewidzianych do translokacji i wzniesienia w Parku Etnograficznym. Wśród nich znajdują się kompletne zagrody, chałupy, obory, stodoły, obiekty przemysłu wiejskiego, jak młyny i wiatraki, spichlerze, kuźnie, a także maneż, młocarnia, piec garncarski, remiza, leśniczówka, kościół, karczma, dwór i obiekty małej architektury.

¹ W sierpniu 2009 roku Muzeum Wsi Kieleckiej zleciło wykonanie „Studium wykonalności dla projektu inwestycyjnego: Rozbudowa Muzeum Wsi Kieleckiej – Park Etnograficzny w Tokarni w celu zachowania dziedzictwa kulturowego”. Materiały do studium przygotowali pracownicy merytoryczni Muzeum. Część Studium dotyczącą opisu i uzasadnienia części merytorycznej projektu, mierzalnych efektów realizacji projektu oraz opisu obiektów zabytkowych opracowała na podstawie dokumentacji pozostającej w zasobach archiwalnych Muzeum dr Elżbieta Szot-Radziszewska, kierownik Działu Etnografii MWK.

² Podstawę realizacji stanowił plan opracowany na zlecenie przez Pracownię Konserwacji Zabytków Oddział w Kielcach z udziałem pracowników merytorycznych Muzeum Wsi Kieleckiej, przewidujący docelowo przeniesienie do muzeum 70 obiektów zabytkowych. Na realizację budowlaną Muzeum Wsi Kieleckiej otrzymało pozwolenie na budowę w dn. 18.08.1977 r.

³ Aneks do planu zagospodarowania terenu Parku Etnograficznego w Tokarni zatwierdzony przez Radę Muzealną 20.04.2006 r. i zaakceptowany przez Zarząd Województwa Świętokrzyskiego w dniu 5 X 2006 r. umieszczono w Wieloletnim Programie Inwestycyjnym Województwa Świętokrzyskiego na lata 2007-2015, zatwierdzonym uchwałą Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego /nr XLI/497/06/; pismo EKST – I – 726/36/06 z dn. 11.10.2006 r. W Aneksie uwzględniono również obiekty infrastruktury technicznej i turystycznej.

Aby przyspieszyć realizację budowy skansenu, zarówno części zabytkowej, jak i infrastruktury, w sierpniu 2009 roku Muzeum zleciło opracowanie „Studium wykonalności dla projektu inwestycyjnego: Rozbudowa Muzeum Wsi Kieleckiej – Park Etnograficzny w Tokarni w celu zachowania dziedzictwa kulturowego”. Projekt przewiduje między innymi budowę karczmy i wzniesienie 25 obiektów zabytkowych wykupionych przez Muzeum ponad 20 lat temu, zdemontowanych i czekających w skansenie na montaż. Łączna wartość prac wynosi około 20 mln zł.

Jednym z zespołów ekspozycyjnych Parku Etnograficznego w Tokarni jest zespół małego miasteczka, zgodnie z planem składający się z rynku i kilku wychodzących z niego ulic. Ma on przedstawiać różnorodność typów budynków istniejących w miasteczkach Kielecczyzny. Wiele z nich, jak zachowana *in situ* zagroda w Bodzentynie, przedstawiały typ zagród rolniczych z budynkami gospodarczymi. Dotychczas w zespole miasteczka wzniesiono wokół rynku organistówkę z Bielin (pierwsza poł. XIX w.) ze zlokalizowanym obok kurnikiem, jednobudynkową zagrodę szewca (dom z oborą) z Daleszyc (1892 r.), spichlerz klasztorny z Chęcin (poł. XVIII w.), barokowy kościół z Rogowa (1763 r.) stanowiący mimo skromnej bryły dominantę krajobrazową. W sąsiedztwie kościoła znajduje się dzwonnica przeniesiona z Kazimierzy Wielkiej (1848 r.), unikatowy budynek drewnianej plebanii z Goźlic (1768 r.) i stodoła plebańska (1863 r.), drewniany wiatrak rolkowy z Grzmucina (1921 r.). W latach 2009–2010 posadowiono spichlerz klasztorny z Chęcin.

Na wzniesienie w „miasteczku” oczekują: dom z Szydłowa, zagrody z Wąchocka, Ćmielowa, Łagowa, stodoły, remiza, karczma, studnia, figura św. Floriana i inne.

Kolejny sektor to *zespół budownictwa wyżynnego*, gdzie dotychczas posadowiono: zagrodę z Bukowskiej Woli (1875 r.), chałupę z Rokitna (1805 r.), zagrodę ze Ślęzan (XVIII/XIX w.), kuźnię kurną z Radoski (1900 r.), krzyż z okolic Włoszczowy (1918 r.) oraz drewniany wiatrak typu holenderskiego z Grzymałkowa⁴. W latach 2009–2010 wzniesiono chałupę i oborę ze Złotnik oraz kozłowy wiatrak z Dębna (1880 r.).

Do wzniesienia pozostały: dwie zagrody okolne z Kaliny Małej i Szczepanowic, zagroda z Nasiechowic z piecem garncarskim i warsztatem, stodoła z Brzuchani oraz suszarnia tytoniu, kuźnia, kapliczka, studnia, bróg, gołębnik, krzyż przydrożny, huśtawka i pasieka.

W *zespole dworskim* posadowiono: dwór drobnoszlachecki z Suchedniowa (ok. 1812 r.), spichlerz dworski ze Złotej (1719 r.), ośmiorak z Rudy Pilczyckiej (1914 r.).

Do wzniesienia pozostały: spichrze z Rogowa, z Wyszmontowa i Staszowa, stodoła dworska z Radkowic, obora z Mostek, studnia, stajnie, owczarnia, gorzelnia i wolno stojący dwór z Mirogonowic (kopia).

W *zespole budownictwa świętokrzyskiego* stoją: zagroda okólna z Radkowic (1800–1915) mieszcząca w zamkniętym czworoboku budynki chałupy, stajni, obory, spichlerz i wozownię z wolno stojącą stodołą, zagroda z Bielin z chałupą (1789 r.), stodołą (II poł. XIX w.) i obórką z Brzezin, zagroda z Sukowa z chałupą (1774 r.) i obiektem inwentarskim, chałupy ze Starej Słupi (lata 1855–1860) i z Bronkowic (koniec XVIII w.).

Do wzniesienia pozostały: zagrody z Sierżaw i Okołu, chałupy z Umra, Woli Szczygiełkowej, stodoła z Brzezin, piwnica z Sierżaw, wiatrak kozłowy z Janika oraz studnia, kapliczka z Dębna k. Nowej Słupi i zespół piwnic ziemnych.

⁴ Data wzniesienia wiatraka nieznana. W 1947 r. przeniesiono go ze wsi Pakuły do wsi Grzymałków.

W zespole budownictwa terenów lessowych wzniesiono: studnię kieratową z Gór Pińczowskich (1850 r.), chałupę z Chrobrza (1858 r.) i chałupę tkacza ze Świątnik (1758 r.) z archaicznym kominem sztagowym.

Do wzniesienia pozostają zagrody z Gęsic, Słupi Starej, chałupy z Podgaja, Szańca, ziemianki z Wysiadłowa i Józefowa, piwnice z Jurkowa i Pierzchnicy (rekonstrukcje), cegielnia i wapiennik.

Sektor budownictwa terenów nadwiślańskich nie został jeszcze zabudowany. Do wzniesienia przewidziano tu: drewniany kościół, zagrody z Rudnik, Niedziałek, chałupę z Ostrowców, stodołę z Ciuślic oraz młyny z Parszowa, Piasku i Skotnik (lub Belna), folusz i tartak.

Wykaz obiektów objętych projektem

I. Sektor Małego Miasteczka	
1.	Chałupa z Ćmielowa, ul Kościelna nr 27, gm. Ćmielów
2.	Chałupa z Wąchocka I, ul. Starachowicka nr 19
3.	Chałupa z częścią gospodarczą z Szydłowa, ul. Krakowska 23
4.	Młocarnia dworska z Ogonowic
5.	Chałupa z Wąchocka II
II. Sektor Budownictwa Wyzynnego	
1.	Stodoła z Brzuchani, gm. Miechów
2.	Zagroda ze Szczepanowic nr 64, typu okół, gm. Miechów
3.	Zagroda okólna z Kaliny Małej nr 24, gm. Miechów
III. Sektor Budownictwa Świętokrzyskiego	
1.	Wiatrak kozłowy, drewniany z Janika, gm. Kunów
2.	Zagroda z Sierżaw nr 20, gm. Pawłów
3.	Chałupa z Umra nr 28, gm. Samsonów
4.	Stodoła z podpiwniczona szopą z Brzezin nr 72, gm. Morawica
5.	Chałupa z Woli Szczygielkowej nr 41, gm. Bodzentyn
6.	Zagroda z Okołu nr 156, gm. Bałtów

IV. Sektor Budownictwa Terenów Nadwiślańskich	
1.	Chałupa z Ostrowców, gm. Nowy Korczyn
2.	Stodoła z Ciuślic nr 13, gm. Czarnocin
3.	Chałupa z Niedziałek, gm. Rytwiany
4.	Młyn z Piasku, gm. Staporków – obiekt in situ
5.	Młyn z Parszowa, gm. Wąchock
V. Sektor Terenów Lessowych	
1.	Zagroda z Gęsic, gm. Łągów
VI. Sektor Budownictwa Dworskiego	
1.	Spichlerz dworski z Rogowa z 1684 r.
2.	Spichlerz ze Staszowa, ul. Parkowa nr 9
3.	Spichlerz dworski, drewniany z Wyszmontowa, gm. Ożarów
4.	Stodoła dworska z Radkowic nr 1, gm. Pawłów z 1855 r.
5.	Dwór z Mirogonowic, gm. Waśniów
6.	Obora z Mostków, gm. Suchedniów – rekonstrukcja

Źródło: opracowanie własne Beneficjenta

OBIEKTY PLANOWANE DO WZNIESIENIA W SKANSENIE W CIĄGU NAJBLIŻSZYCH TRZECH LAT:

I. SEKTOR MAŁEGO MIASTECZKA

Trzy zabytkowe chałupy: z Ćmielowa, Wąchocka, Szydłowa.

Zadanie: wzniesienie obiektów złożonych pod wiatą na terenie Parku Etnograficznego w Tokarni w sektorze małomiasteczkowym.

Cel zadania: ochrona i prezentacja w skansenie cennych zabytków architektury drewnianej charakterystycznej dla małych miasteczek regionu, z przeznaczeniem na ekspozycje stałe wewnątrz mieszkalnych mieszczan oraz czynną prezentację zajęć poza rolniczych: pracownia krawcowej, pracownia fotografa, sklep.

Zadanie obejmuje: wzniesienie obiektów na terenie skansenu z zastosowaniem starych technik ciesielskich i stolarskich, wymianę zniszczonego materiału budowlanego i wykonanie kopii brakujących detali i systemów grzewczych.

Rezultaty projektu: obiekty zostaną wzniesione wokół rynku obok istniejącej chałupy z Daleszyc i kościoła z Rogowa, co uwydatni zarys rynku i wpłynie zdecydowanie na wzrost atrakcyjności tej części skansenu dla turystów.

Charakterystyka trzech obiektów:

1. Chałupa z Ćmielowa, ul. Kościelna nr 27, gm. Ćmielów

Chałupa została wzniesiona w 1800 r. (data wycięta na tragarzu), w konstrukcji wieńcowej, z sosnowych belek, węglowanych na nakładkę dwustronną ukośną, z ostatkami na narożach. Okna umieszczone w węgarach. Od strony zewnętrznej nadproże drzwi wycięte jest półkoliście i posiada ozdobnie profilowane zastrzały. Drzwi spagowe zawieszane na zawiasach pasowych. Urządzenia ogniowe tradycyjne. Dach półszczytowy, o konstrukcji krokwiowo-płatwiowej, pokryty gontem. Fundatorem obiektu był Jan Wójcik, po którym obiekt odziedziczył zięć, Franciszek Petelowicz, dziadek ostatniej właścicielki obiektu, Marii Siwińskiej, od której Muzeum Wsi Kieleckiej wykupiło obiekt. W 1983 r. budynek zdemonstrowano i przewieziono do skansenu, złożono pod wiatą, gdzie oczekuje na montaż. Chałupa pod względem rozplanowania wnętrza, archaicznych drzwi wejściowych jest reprezentatywna dla XIX-wiecznej zabudowy w małych miasteczkach na Kielecczyźnie.

2. Chałupa z Wąchocka, ul. Starachowicka nr 19

Chałupa wybudowana w 1863 r. przez rodzinę Grzybowskich. Dom jednokondygnacyjny, dwutraktowy z sienią przelotową pośrodku, szerokofrontowy. W traktie przednim, po obu stronach sieni, znajdują się izby, natomiast w traktie tylnym w zachodniej części budynku jest komora, a we wschodniej kuchnia. Ściany wzniesione z krawędziaków węglowanych na nakładkę dwustronną ukośną z ostatkami. Okna ujęte w łątki i węgary. Otwory drzwiowe ujęte w węgary i nadproża ukośnie wcięte. Podłogi z desek, w komorze klepisko z gliny, w sieni bruk kamienny. Dach czterospadowy, o konstrukcji krokwiowo-płatwiowej, kryty gontem. Chałupa pod względem rozplanowania wnętrza, archaicznych drzwi wejściowych jest reprezentatywna dla XIX-wiecznej zabudowy w małych miasteczkach na Kielecczyźnie. W 1980 r. Muzeum Wsi Kieleckiej wykupiło dom od Czesława Szczykutowicza i translokowało do skansenu, gdzie złożony pod wiatą czeka na montaż.

3. Chałupa z częścią gospodarczą z Szydłowa, ul. Krakowska nr 23

Chałupa wybudowana w 1705 r. (data wycięta na tragarzu w izbie). Dom od 1847 r. do 1980 r. zamieszkiwała rodzina Gardyńskich. Chałupa reprezentuje typ obiektu jednotraktowego, szeroko frontowego. Składa się z sieni, izby i komory. Do chałupy dobudowana jest obora i szopa. Ściany wzniesione z sosnowych okrągłaków i krawędziaków, węglowane na nakładkę dwustronną prostą i jednostronną z czopem, z ostatkami na narożach i przy ścianach działowych. Do około 1870 roku w izbie podłoga wykonana była z dyli drewnianych. Dach czterospadowy o konstrukcji krokwiowo-płatwiowej, poszywany słomą na gładko. Płatwie wysunięte za pion zrębu. Muzeum Wsi Kieleckiej wykupiło obiekt i w 1980 r. translokowało go na teren skansenu, gdzie złożony pod wiatą czeka na montaż.

4. Młocarnia dworska z Ogonowic

Zadanie: posadowienie i uruchomienie na terenie Parku Etnograficznego w Tokarni zabytkowej lokomobili i młocarni dworskiej z Ogonowic; wybudowanie kopii zabytkowej stodoły dworskiej.

Cel: ochrona kieratowej młocarni dworskiej i zabytkowej lokomobili.

Zadanie obejmuje: remont i dorobienie brakujących elementów lokomobili, montaż młocarni, wymianę i konserwację zniszczonych elementów urządzenia, posadowienie stodoły. Lokomobila oraz zdemontowana młocarnia znajduje się na terenie skansenu w Tokarni. Muzeum posiada też kompletną dokumentację i projekt posadowienia stodoły i młocarni w stodole.

Przeznaczenie: Młocarnia i lokomobila będą uruchamiane w trakcie imprez folklorystycznych w skansenie oraz na zamówienie grup zwiedzających w dni powszednie.

Stodoła, w której będzie mieściła się młocarnia i lokomobila, będzie wzorowana na zabytkowej stodole dworskiej z Radkowic. Rozmiary stodoły muszą zapewniać swobodne oglądanie pokazów. *Lokomobila* – W maju 2007 roku Muzeum Wsi Kieleckiej otrzymało w darze nieużytkowaną maszynę parową – lokomobilę mającą wartość muzealną od Gorzelnii Rolniczej w Oksie, pow. jędrzejowski, woj. świętokrzyskie.

Młocarnia dworska z Ogonowic

Muzeum posiada w swych zbiorach wiele podworskich maszyn rolniczych, takich jak: siewnik, żniwiarka, kosiarka, kopaczka do kartofli, wialnia, sieczkarnia i ostatnio zakupiona unikatowa młocarnia czyszcząca z Ogonowic, uruchamiana do 1956 r. za pomocą kieratu czterokonnego. Młocarnia została zdemontowana i przewieziona na teren skansenu, wymaga pilnego montażu w dużym kubaturowo obiekcie. Maszyny i narzędzia rolnicze, używane w folwarkach dworskich w XIX i XX w., stanowią przykłady realizacji myśli technicznej rodzimych konstruktorów oraz są cennym dokumentem wytwórczości przemysłowej i rzemieślniczej tego okresu.

Młocarnia już pod koniec XIX wieku stała na podwórzu dworu w Ogonowicach, którego właścicielem był Franciszek Szymański. Została wyprodukowana przez firmę warszawską Lilpop Rau Co. Młocarnia posiada dwa poziomy: na dole znajduje się wialnia, zsył mąki, na górze na konstrukcji drewnianej młocarni – podajnik słomy i sieczkarnia. Oba poziomy łączy mechanizm pasowy z zastosowaniem łożysk ślizgowych tzw. panewek i kół zębatych. Młocarnię osłaniała stodoła dworska, która uległa zawaleniu. Dwór rozebrano w 1933 r., młocarnia przetrwała i pracowała do 2004 roku. Muzeum zakupiło ją w 2006 roku od syna Franciszka Szymańskiego, Antoniego i translokowało na teren skansenu, gdzie oczekuje na posadowienie.

5. Chałupa z Wąchocka 2 (ok. 8 m od szosy Skarżysko-Kamienna – Starachowice)

Zadanie: posadowienie i uruchomienie na terenie Parku Etnograficznego w Tokarni, w sektorze małomiasteczkowym chałupy z Wąchocka (2).

Cel: ochrona i prezentacja w skansenie cennego zbytku architektury drewnianej, z przeznaczeniem na ekspozycje stałe.

Zadanie obejmuje: posadowienie chałupy, wymianę i konserwację zniszczonych elementów obiektu, remont i dorobienie brakujących detali architektonicznych.

Dom wzniesiony ok. 1870 r. Właścicielami zagrody byli Stanisław i Małgorzata Binkowscy. Na początku XX w. gospodarstwo posiadało ok. 2,4 ha ziemi, a zagroda składała się z domu,

stodoły (koniec XIX w.), obory, stajni, chlewów pod wspólnym dachem. W okresie międzywojennym przy zachodniej granicy wzniesiono szopę oraz pomieszczenie do produkcji wędlin. W domu dokonano następujących zmian: w izbie zachodniej rozebrano piec, w komorze wzniesiono trzon kaflowy, a w ścianie północnej wycięto drzwi do podwórza, komora obecnie pełni rolę kuchni. Rozebrano także arkadowy komin (część na strychu), zlikwidowano skrzydło drzwiowe pomiędzy izbą zachodnią a komorą i zdjęto okiennicę z okna w tej izbie. W sieni położono posadzkę z płyt chodnikowych. Budynek reprezentuje typ domu małomiasteczkowego z sienią przejazdową, z charakterystyczną dla budynków w Wąchocku komorą przybudowaną do domu od strony podwórza. Dom usytuowany jest ok. 8 m od szosy Skarżysko-Kamienna – Starachowice. Obiekt posiada instalację elektryczną.

II. SEKTOR BUDOWNICTWA WYŻYNNEGO

1. Stodoła z Brzuchani, gm. Miechów

Zadanie: wzniesienie stodoły złożonej pod wiatą w skansenie.

Cel zadania: uzupełnienie zagrody z Rokitna.

Zadanie obejmuje: wzniesienie stodoły zabytkowej i wymianę elementów całkowicie zniszczonych (np. dach) z pełnym zachowaniem zabytkowego charakteru obiektu.

Rezultaty projektu: Ochrona unikatowego przykładu budownictwa ludowego. Stodoła w zabytkowej zagrodzie z Rokitna będzie przeznaczona na trzymanie siana, snopów różnych gatunków zboża dla zwierząt hodowanych w skansenie oraz prezentację narzędzi i maszyn rolniczych w zależności od potrzeb bieżących Muzeum. Na jednym zapole na świeżym sianie można urządzić zabawy dla najmłodszych dzieci w ramach warsztatów etnograficznych: gry i zabawy ludowe, jakie muzeum ma w programie. Stodoła będzie otwarta dla turystów, dzięki czemu będą mogli poznawać poszczególne gatunki zbóż, podstawowe narzędzia i maszyny rolnicze. W czasie imprez boisko będzie miejscem pokazu młócenia cepami, obróbki zbóż bądź prezentacji pracy młocarni, sieczkarni, kaszarni i innych maszyn używanych w gospodarstwie wiejskim.

Charakterystyka obiektu:

Stodoła z 1860 roku, *zbudowana na rzucie sześcioboku z unikatową, sochową konstrukcją dachu*, rzadko występującą w tradycyjnym budownictwie w Brzuchani. Składa się z dwóch zapoli i boiska. Ściany wykonane z sosnowych belek węglowane na nakładkę dwustronną prostą z ostatkami 30-50 cm. Zapolnice w konstrukcji sumikowo-łątkowej. Wrota dwuskrzydłowe, spągowe, dołem osadzone czopami w progu, a górą zawieszane na żelaznych kunach. Dach sześciopadowy, posyty gładko słomą, na narożach schodkowy.

2. Zagroda okólna ze Szczepanowic nr 64, gm. Miechów

Zadanie: wzniesienie poszczególnych obiektów wchodzących w skład zagrody: *chałupy - obory - wiaty - spichlerza - stajni*. Zagroda została przeniesiona do skansenu i oczekuje na montaż.

Cel zadania: ochrona cennego zabytku, uzupełnienie sektora budownictwa wyżynnego o nową, niezwykle ciekawą zagrodę. W zagrodzie zaprezentujemy ekspozycje wnętrz charakterystycznych dla regionu oraz wystawę rzemiosła ludowego: sitarstwo i przetakarstwo.

Muzeum posiada w zbiorach kompletny warsztat, narzędzia, półprodukty, wyroby, dokumentację fotograficzną oraz opracowanie naukowe rzemiosła ze wsi Dębno k. Rakowa.

Typ zagrody okólnej miał charakter obronny (zwarta zabudowa chroniła przed wilkami, złodziejami). W skansenie do tej pory posadowiono tylko jedną zagrodę w kształcie zwartej okolicy. Ten typ zagrody malowniczo wpisuje się w krajobraz kulturowy i stanowi atrakcję turystyczną.

Zadanie obejmuje: wzniesienie całej zabytkowej zagrody i wymianę elementów całkowicie zniszczonych (np. dach) z pełnym zachowaniem zabytkowego charakteru obiektu.

Rezultat projektu: Rozbudowa sektora budownictwa wyżynnego umożliwi prezentację naszych zbiorów na wystawie stałej, prezentującej proces wytwarzania sit i przetaków we wsi Dębno k. Rakowa.

Charakterystyka obiektu:

Budowę zagrody rozpoczęto w 1855 r. W skład zagrody wchodzi: *chałupa – obora – wiaty – spichlerz – stajnia*. Budynki tworzą okół zamknięty. Pierwszym gospodarzem był Józef Bzdela. Chałupa posadowiona jest na planie prostokąta, reprezentuje typ budynku szeroko frontowego, jednotraktowego, o programie: alkierz, izba, sień, komora. Ściany z bali drewnianych, węglowane na nakładkę dwustronną prostą z ostatkami. Dach czterospadowy o konstrukcji krokwiowo-płatwiowej. Płatwie całkowicie wysunięte poza pion ścian. Posyty słomą na gładko, naroża schodkowane. *Budynki inwentarskie* składają się z pięciu obiektów o ścianach w konstrukcji zrębowej z bali ciosanych i połowizn. Belki węglowane na nakładkę dwustronną prostą z ostatkami. Wozownia wzniesiona w konstrukcji sumikowo-łątkowej. Piwnica pod wozownią zbudowana z kamienia łamanego.

3. Zagroda okolna z Kaliny Małej nr 24, gm. Miechów

Zadanie: wzniesienie kompletnej zagrody.

Cel zadania: ochrona cennego zabytku, uzupełnienie sektora budownictwa wyżynnego o nową, niezwykle ciekawą zagrodę. W zagrodzie zaprezentujemy ekspozycje wnętrz charakterystycznych dla regionu oraz wystawę narzędzi rolniczych oraz warsztatu kołodzieja. Muzeum posiada w zbiorach kompletny warsztat, narzędzia, półprodukty, wyroby, dokumentację fotograficzną oraz opracowanie naukowe tego rzemiosła.

Zadanie obejmuje: wzniesienie zagrody i wymianę elementów całkowicie zniszczonych z pełnym zachowaniem zabytkowego charakteru obiektu.

Rezultat projektu: rozbudowa sektora budownictwa wyżynnego umożliwi szerszą prezentację naszych zbiorów na wystawie stałej.

Charakterystyka obiektu:

Zagroda wybudowana w XIX w., co najmniej od lat 30. XIX w. zamieszkiwana przez rodzinę Podymów. Po pożarze w 1850 r. starego domu w 1852 r. wybudowano nowy, jednotraktowy o programie komora – sień – izba, przebudowany w 1885 r. na jednotraktowy o programie komora – sień – kuchnia – izba. Ściany wzniesione na podmurówce z kamienia z krawędziaków i połowizn węglowanych na nakładkę dwustronną prostą. Dach czterospadowy o konstrukcji krokwiowo-płatwiowej, z płatwiami poza pionem zrębu. Dach posyty słomą na gładko. *Budynki inwentarskie* to stajnia, obora i chlew z osobnymi wejściami. Zbudowane z kamienia łamanego łączonego gliną, nakryte dachem trójspadowym, krokwiowo-belkowym,

usztynwionym jętkami, poszytym słomą na gładko. Od północy okół zamyka poddasze z chlewikami zbudowane w konstrukcji sumikowo-łatkowej. Przestrzeń pomiędzy budynkiem inwentarskim a chlewikiem zamykają wrota dwuskrzydłowe, spągowe osadzone na biegunach. Nad chlewikami i bramą dach krokwiowo-płatwiowy, kryty słomą na gładko. Wozownia wzniesiona została w konstrukcji sumikowo-łatkowej, przy czym niektóre słupy pierwotnie wkopane były pierwotnie bezpośrednio w ziemię. Spichrz wzniesiony na rzucie zwartego prostokąta, zbudowany z kamienia łamanego, dwutraktowy, szerokofrontowy, podpiwniczony, otynkowany gliną, bielony. Stodoła ryglowa, szalowana deskami, kryta dachówką cementową. W 1978 r. Muzeum Wsi Kieleckiej wykupiło zagrodę, a w 1979 r. obiekt został translokowany do skansenu, gdzie czeka na montaż.

III. SEKTOR BUDOWNICTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO

Cztery zabytkowe zagrody:

Zadanie: wzniesienie kompletnych zagród, oczekujących w skansenie na montaż.

Cel zadania: ochrona cennych zabytków, uzupełnienie sektora budownictwa świętokrzyskiego o nowe, niezwykle ciekawe zagrody. W zagrodach zaprezentujemy ekspozycje wnętrz charakterystycznych dla regionu oraz wystawy: historyczną – w zagrodzie partyzanckiej z Okołu, wyrób potażu, diegciu, węgla drzewnego w zagrodzie z Woli Szczygiełkowej, wystawę wyrobu płoch tkackich w zagrodzie z Umra (rzemiosło bardzo popularne we wsiach świętokrzyskich), wystawę olejarni w zagrodzie z Sierżaw (w zbiorach znajduje się kompletne urządzenia i wyposażenie olejarni ludowej). Muzeum posiada w zbiorach dokumentację fotograficzną oraz opracowania naukowe dotyczące planowanych ekspozycji.

Zadanie obejmuje: wzniesienie zagród i wymianę elementów całkowicie zniszczonych (np. dach) z pełnym zachowaniem zabytkowego charakteru obiektu.

Rezultat projektu: rozbudowa sektora budownictwa świętokrzyskiego, możliwość szerszej prezentacji naszych zbiorów na wystawach stałych. Atrakcyjna zapewne będzie prezentacja tłoczenia oleju z nasion różnych roślin oleistych.

1. Zagroda z Sierżaw nr 20, gm. Pawłów

Zagroda wzniesiona po 1857 r. (po komasacji) przez zamożną rodzinę Pożogów. W skład zagrody wchodzi chałupa (ok. 1880 r.), chlew, obora, stajnia i spichrz (ok. 1860 r.), stodoła (1880 r.) i wiata. W 1900 r. w miejsce wiaty wzniesiono oborę i spichrz.

Chałupa o programie izba – sień – izba, jednotraktowa z sienią przechodnią na osi. Ściany węglowane na rybi ogon z ostatkami. Dach czterospadowy, krokwiowo-płatwiowy, poszyty słomą. Obora z chlewem, stajnią i spichrzem pod wspólnym dachem. Ściany budynku inwentarskiego węglowane na rybi ogon z ostatkami. Stodoła posiada dwa zapola i boisko między nimi, bramę wjazdową dwuskrzydłową, spągową, ściany wzniesione z połowizn i krawędziaków. Nakrywa ją dach trójspadowy poszyty na gładko. W 1977 r. zagroda została zakupiona przez Muzeum Wsi Kieleckiej i przeniesiona do skansenu, gdzie oczekuje na montaż.

2. Chałupa z Umra nr 28, gm. Samsonów

Chałupa wybudowana ok. 1845 r. na rzucie zbliżonym do kwadratu, dwutraktowa. W trakcie frontowym znajduje się izba i sień, w tylnym alkierz i komora. Ściany wzniesione

z bali (16 x 20 cm) węglowane na nakładkę prostą z ostatkami do 20 cm. Okna i drzwi osadzone w węgarach, podłogi z desek. W izbie i alkierzu wspólny tragarz. Dach czterospadowy, krokwiowo-płatwiowy, usztywniony jętkami. Dach posyty słomą. Urządzenia ogniowe tradycyjne.

Pierwotnie chałupa prawdopodobnie była półotraktowa i składała się z sieni izby i alkierza. Był to najczęściej występujący w okolicy obok jednotraktu (sien izba komora) typ chałupy. W 1976 r. Muzeum Wsi Kieleckiej wykupiło obiekt, który czeka na wzniesienie. Chałupa w skansenie będzie tworzyła zagrodę wraz ze stodołą z Brzezina nr 72.

3. Stodoła z podpiwniczoną szopą z Brzezina nr 72, gm. Morawica

Stodoła wzniesiona na planie prostokąta, ściany z okraglaków, połowizn ociosanych toporem, węglowanych na nakładkę dwustronną prostą. Obiekt posiada dwa zapola i boisko. W zapolach podłogi z żerdzi, na boisku klepisko z gliny. Dach czterospadowy o konstrukcji krokwiowo-płatwiowej, usztywnionej jętkami. Płatwie w pionie zrębu. Dach posyty słomą ułożoną w schodki. Do stodoły przylega szopa z piwnicą zbudowaną z kamienia łamanego, sklepiona.

4. Chałupa z Woli Szczygielkowej nr 41, gm. Bodzentyn

Chałupa została wzniesiona przez Augustyna Kolasę w 1870 r. Przodek właściciela obiektu był kurzaczem (wyrabiał potaż). W okresie międzywojennym budynek pełnił rolę wiejskiej szkoły. W alkierzu zachował się stary piec z kapą o rzucie kolistym wykonaną ze słomy i gliny. Chałupa reprezentuje rzadki w górach Świętokrzyskich typ chałupy półotraktowej. Ściany wzniesiono z jodłowych bali (17 x 16-20 cm) węglowanych na nakładkę dwustronną ukośną. Okna i drzwi osadzone w węgarach. Powaly belkowane nagie. Dach czterospadowy, krokwiowo-płatwiowy urządzenia ogniowe tradycyjne. Obiekt w skansenie oczekuje na montaż.

5. Drewniany wiatrak kozłowy z Janika, gm. Kunów

Zadanie: wzniesienie zabytkowego wiatraka.

Cel zadania: ochrona drugiego, obok kozłowego, wiatraka z Dębna w województwie świętokrzyskim; uzupełnienie sektora budownictwa świętokrzyskiego o tak charakterystyczny element krajobrazu kulturowego wsi świętokrzyskiej.

Zadanie obejmuje: wzniesienie wiatraka z zachowaniem zabytkowego charakteru obiektu.

Rezultat projektu: rozbudowa sektora budownictwa świętokrzyskiego.

Charakterystyka obiektu:

Wiatrak został wybudowany w 1861 r. (data wycięta na ukośnym zastrzale). Wybudowany przez Krzysztofa Mroczkowskiego z Krzyżanówki, gm. Sienno, na zamówienie Karola Rokity z Mirca. Do 1954 r. wiatrak pozostawał w rodzinie Karola Rokity i pracował w Mircu. Następnie wiatrak zakupił i przeniósł do Janika Władysław Mroczkowski. Wiatrak pracował tam do 1964 roku. Następnie został zakupiony przez Muzeum Wsi Kieleckiej, zdemontowany i czeka na montaż.

Wiatrak składa się z trzech kondygnacji: parteru, pierwszego piętra z urządzeniami do końcowej obróbki mąki, drugiego piętra z mechanizmami transmisyjnymi i roboczymi. Przyciesie stanowią nieruchomą podstawę wiatraka wraz z pionowym słupem podpartym zastrzałami i siodłem. Wiatrak wzniesiono w konstrukcji słupowo-ryglowej. W pełni zachowały się mechanizmy wiatraka, odtworzenia wymagają śmigi. Dach dwuspadowy, z

naczółkiem od strony skrzydeł o konstrukcji krokwiowo-płatwiowej, pokryty gontem. Wiatrak z Janika reprezentuje najstarszy typ, popularny na Kielecczyźnie młynów wietrznych, w których obraca się cały budynek na tzw. koźle.

6. Zagroda z Okołu nr 156, gm. Bałtów

Zagroda składa się z chałupy z szopą i stodoły. Chałupa z szopą Stanisława Kulasiewicza została wzniesiona w 1921 r. Reprezentuje typ szerokofrontowy, pótoraktowy (sien – izba – komora). Ściany wykonane z krawędziaków węglowanych na nakładkę dwustronną ukośną. Urządzenia ogniowe tradycyjne. Do ściany komory dobudowana jest szopa. Pod częścią komory i szopy znajdowało się podziemne przejście, kryjówka partyzantów z czasów II wojny światowej. Z szopy po odsunięciu deski w ścianie można było wyjść na zewnątrz budynku. Dach trójspadowy z naczółkiem od strony wschodniej, krokwiowo-belkowy, posyty słomą na gładko. Stodoła wybudowana w 1922 r., wzniesiona na planie prostokąta o wymiarach 13,11 m x 5,63 m. Składa się z dwóch zapoli i boiska oraz piwnicy. Ściany: zapole południowe zbudowane jest z grubych desek węglowanych na nakładkę dwustronną prostą, zapole północne zbudowano w konstrukcji ryglowej, oszalowane deskami. Piwnica murowana z kamienia. Dwie pary drzwi spągowych, czopami osadzonych w progu i oczepie. Dach czterospadowy, posyty słomą na gładko. Muzeum Wsi Kieleckiej wykupiło zagrodę od Bolesława Kulasiewicza i w 1981 roku przeniosło ją do skansenu, gdzie oczekuje na montaż.

IV. SEKTOR BUDOWNICTWA TERENÓW NADWIŚLAŃSKICH

Zadanie: rozpoczęcie realizacji zabudowy sektora terenów nadwiślańskich, istniejącego w planie zagospodarowania skansenu. Dziewięć obiektów zabytkowych, zakupionych i translokowanych na teren Parku Etnograficznego oczekuje na montaż. Budowa trzech młynów wodnych wraz z ciekim (dwa są wykupione, jeden przeniesiony).

Cel zadania: ochrona cennych zabytków. W zagrodach zaprezentujemy ekspozycje wnętrz charakterystycznych dla regionu oraz wystawy. Muzeum posiada w zbiorach dokumentację fotograficzną oraz opracowania naukowe dotyczące obiektów.

Zadanie obejmuje: wzniesienie zagród, wymianę elementów całkowicie zniszczonych (np. dach) z pełnym zachowaniem zabytkowego charakteru obiektów. Wzniesienie trzech młynów, budowa cieklu wodnego.

Rezultat projektu: budowa sektora budownictwa z terenów nadwiślańskich umożliwi szerszą prezentację techniki budowy stosowaną w budownictwie ludowym w tamtym regionie – wyplatanie ścian budynków z wikliny.

Charakterystyka obiektów:

1. Chałupa z Ostrowców nr 44, gm. Nowy Korczyn

Chałupa wybudowana w 1833 r., szerokofrontowa, jednotraktowa ustawiona kalenicą do drogi. Składa się z małej izby, sieni, dużej izby i komory. Ściany zbudowane w konstrukcji sumikwo-łatkowej z sosnowych bali. Ściany zewnętrzne i wewnętrzne obiektu są otynkowane, polepione gliną i pobielone wapnem z odcieniem błękitnym. Konstrukcja zrębu „na słup”, okna i drzwi wpuszczone w słupy. Mały wziernik z sieni. Dach czterospadowy, z dwoma dymnikami w dachu, konstrukcja krokwiowa, poszywany słomą na gładko. Dwa piece gliniane z kapami.

Na początku XX wieku w obiekcie dokonano szeregu zmian. Pomimo tego zachował on archaiczne elementy o konstrukcji krokwiowo-płatwiowej, węgarową konstrukcję otworów drzwiowych, gliniane polepy zamiast podłóg.

2. Stodoła z Ciuślic nr 13, gm. Czarnocin

Stodoła z II poł. XIX wieku, ostatnim właścicielem był Marian Mucha, od którego w 1979 r. Muzeum Wsi Kieleckiej zakupiło obiekt. Stodoła została wzniesiona na planie prostokąta o wymiarach 12,76 x 6,28 cm. Składa się z dwóch zapoli i jednego boiska. Ściany w konstrukcji ryglowej wyplecione wikliną. Stodoła posiada dwoje wrót spągowych, dwuczęściowych, zawieszonych na żelaznych kunach. Zapolnice zbudowane w konstrukcji sumikowo-łątkowej. Dach dwuspadowy, o konstrukcji krokwiowo-płatwiowej, posyty słomą na gładko, szczyty szalowane pionowo deskami.

2. Chałupa z Niedziałek, gm. Rytwiany

Chałupa wybudowana w 1860 r. Obiekt reprezentuje typ szerokofrontowy, jednotraktowy, o układzie: sień – izba – komora. Ściany zbudowane z sosnowych belek, węglowane na nakładkę dwustronną prostą, z ostatkami na narożach i przy ścianach działowych. Ściany wewnętrzne i częściowo zewnętrzne obielone są wapnem. Dach czterospadowy, o konstrukcji krokwiowo-płatwiowej, poszywany słomą na gładko.

Zachowane elementy archaiczne to: węglowanie ścian na nakładkę dwustronną prostą, węgarową konstrukcję otworów drzwiowych i okiennych, gliniane polepy, dach czterospadowy. W 1978 r. Muzeum Wsi Kieleckiej zakupiło chałupę i translokowało ją na teren skansenu.

3. Trzy młyny z ciekim wodnym

Cel: prezentacja trzech różnych typów młynów, uruchomienie przynajmniej jednego z nich, ekspozycje stałe we wnętrzach młynów pokazujące historie młynarstwa na Kieleczyźnie. Uatrakcyjnienie terenu skansenu o ciek wodny z malowniczymi spiętrzeniami wody.

Zadanie obejmuje: projekt i budowę ciek wodny ze śluzami, przeniesienie i posadowienie młyna z Piasku i posadowienie młyna z Parszowa oczekującego w skansenie na montaż oraz przeniesienie młyna ze Skotnik lub z Belna.

I. Młyn z Piasku, gm. Staporków – obiekt in situ

Zadanie obejmuje:

a) opracowanie dokumentacji przeniesienia zabytkowego młyna ze wsi Piasek, gm. Staporków i posadowienie w Parku Etnograficznym w Tokarni oraz uruchomienia go w celach edukacyjnych;

b) dokumentacja obejmować będzie również warunki hydrologiczne związane z utworzeniem sztucznego ciek wodny zgodnie z projektem zagospodarowania Parku Etnograficznego w Tokarni oraz budowę ciek.

Charakterystyka obiektu

Młyn we wsi Piasek wzniesiony w 1931 r. stanowi unikalny przykład obiektu zabytkowego wyposażonego w kompletne urządzenia młyńskie. Fundatorem i budowniczym był Wacław Janiszewski. Młyn pracował w latach 1931-1939, a następnie w okresie od 1945 do 1970 r. Od tej pory pozostaje nieczynny. Nie dokonano w nim żadnych przeróbek. Młyn

ten jest jednym z niewielu obiektów, w którym równorzędnie potraktowane zostały sprawy budynku i wyposażenia. Obiekt położony jest w północnej części wsi Piasek, nad rzeką Młynkowską, przy drodze lokalnej wiodącej z Piaska do Paruch. Wchodzi w skład zagrody młynarza składającej się z domu i stodoły. Budynek zbudowany na rzucie prostokąta. Posiada dwie kondygnacje użytkowe, a ponadto piwnicę i strych. W piwnicy znajdują się główne mechanizmy transmisyjne (m.in. wewnętrzna część wału napędowego i koło paleczne). Na parterze umieszczone są pozostałe elementy mechanizmu transmisyjnego (m.in. górna część wału sztorcowego z dużym kołem poziomym oraz koła trybowe i pasowe) oraz część mechanizmu roboczego (m.in. urządzenia do produkcji kaszy jaglanej i tatarczanej i od-siewacze mączne). Na piętrze znajdują się trzy złożenia kamieni młyńskich do produkcji mąki i czyszczenia ziarna. Strych służył jako magazyn worków ze zbożem lub mąką. Ściany budynku zbudowane z ociosanych belek łączonych na nakładkę dwustronną ukośną bez osatków. Dach dwuspadowy o konstrukcji krokwiowo-płatwiowej, kryty gontem. Młyn posiada napęd na jedno koło nasiebierne. Uznany za zabytek decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z dn. 08.10.1974 r. nr 833 Dz. A. został wykupiony przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków dla Muzeum Wsi Kieleckiej w Kielcach w 1970 r. i przekazany Muzeum w 1978 r.

II. Młyn z Parszowa, gm. Wąchock

Zadanie obejmuje: posadowienie młyna w Parku Etnograficznym w Tokarni.

Charakterystyka obiektu:

Młyn wybudowany w 1853 r. przez Antoniego Miernika ze wsi Parszów na rzeką Żarnówką w zagrodzie nr 6. Kolejnym właścicielem był Stanisław Miernik (ur. w 1881 r., zm. w 1954 r.), a ostatnim jego brat Kazimierz Miernik (ur. w 1909). Od lat 30. XX wieku do 1952 r. młyn dzierżawiono, później przestał pracować i stał zamknięty.

W 1925 r. dostawiono murowane pomieszczenie dla oczekujących na zmielenie ziarna klientów o wym. 3.96 x 5.23 m. Do 1930 r. przemiał odbywał się na dwóch złożeniach kamieni. W okresie międzywojennym dokupiono czyszczarkę, a w 1957 r. mlewniki, których nie zamontowano. Młyn jest obiektem jednopomieszczeniowym, jednokondygnacyjnym, o wymiarach 6.90 x 7.12 m. Młyn posadowiono na podmurówce z kamienia łamanego na zaprawie wapiennej. Ściany młyna wykonane z bali łączonych na nakładkę jednostronną prostą z osatkami na narożach. Młyn posiada dwoje drzwi osadzonych w węgarach. Budynek młynu posiada dach naczółkowy o konstrukcji krokwiowo-jętkowej, kryty podwójnie gontem łupanym. Napęd urządzeń młyńskich stanowiły dwa koła wodne (zachował się jeden wał ze szprychami, koło zębate z drewna, tryb z kołków osadzony na kolcu żelaznym).

Rezultat projektu: Młyn uzupełni zabudowę sektora nadwiślańskiego.

W 1982 roku translokowano obiekt do Parku Etnograficznego w Tokarni, gdzie oczekuje na posadowienie.

V. SEKTOR TERENÓW LESSOWYCH

Zadanie: rozpoczęcie realizacji zabudowy sektora terenów lessowych istniejącego w planie zagospodarowania skansenu.

Zadanie obejmuje: posadowienie zagrody z Gęsic z pełnym zachowaniem zabytkowego charakteru obiektu.

Cel zadania: ochrona cennych zabytków.

Rezultat projektu: budowa sektora budownictwa z terenów lessowych umożliwi szerszą prezentację naszych zbiorów na wystawach stałych.

1. Zagroda z Gęsic nr 5, gm. Łagów

a) *Chałupa z chlewem* została wzniesiona w 1852 r. (data budowy wycięta na środkowym tragarzu) przez rodzinę Masternaków. Chałupa szerokofrontowa, jednotraktowa, o najczęstszym w okolicy układzie izba – sień – komora. Do północnej ściany komory przylega chlew. Ściany zbudowane z sosnowych belek węglowanych na nakładkę dwustronną prostą z ostatkami na narożach i ścianach działowych. Urządzenia ogniowe to trzon kuchenny, piec chlebowy, piec ogrzewczy zbudowane z kamienia, gliny i cegły. Dach czterospadowy o konstrukcji krokwiowo-płatwiowej, posyty słomą. Chałupa posiada archaiczną, węgarową konstrukcję otworów drzwiowych, drzwi biegunowe, polepę glinianą zamiast podłogi, węglowanie ścian na nakładkę dwustronną prostą. W 1920 r. w czasie remontu we wnętrzu obiektu wprowadzono pewne zmiany. W 1980 r. Muzeum Wsi Kieleckiej po uprzednim wykupieniu chałupy od Katarzyny i Jana Kowalików translokowało obiekt do skansenu w Tokarni.

b) *Stodoła z Gęsic nr 6* – wejdzie w skład wyżej opisanej zagrody.

Stodoła zbudowana w XIX wieku, reprezentuje rzadki w okolicy typ stodoły z trzema zapoiami i dwoma boiskami z polepą glinianą, w zapoichach ziemia. Wzniesiona na rzucie prostokąta. Ściany wzniesione z ociosanych bali węglowanych na nakładkę dwustronną prostą z ostatkami. Stodoła posiada po dwie pary wrót z każdej strony, dwuskrzydłowych, spągowych. Dach czterospadowy o konstrukcji krokwiowo-jętkowej, posyty żytnią słomą. W 1982 roku Muzeum zakupiło stodołę od Eugeniusza Pajaka, translokowało do skansenu, gdzie oczekuje na montaż.

VI. SEKTOR BUDOWNICTWA DWORSKIEGO

1. Spichlerz dworski z Rogowa z 1684 r.

Zadanie: realizacja rekonstrukcji spichlerza dworskiego na terenie Parku Etnograficznego w Tokarni z przeznaczeniem na wystawy stałe i czasowe. Spichlerz został wzniesiony nad Wisłą w 1684 r. (według daty wyciętej na zachowanych chorągiewkach), po 1870 r. został przeniesiony do Rogowa, gm. Opatowiec. Ostatnim właścicielem dóbr Rogów był hrabia Karol Skórzewski (do 1944 r.). Po 1945 r. spichlerz oddano w zarząd Państwowemu Zarządowi Dróg Lokalnych w Kazimierzy Wielkiej, który produkował w nim cementowe elementy budowlane. W 1972 r. spichlerz wykupił Wojewódzki Konserwator Zabytków i przekazał Muzeum. Spichlerz niestety uległ zniszczeniu w terenie, zachowały się drzwi, detale architektoniczne i dwie chorągiewki metalowe z datą.

Obiekt pierwotnie był drewniany, po przeniesieniu do Rogowa otrzymał murowany parter. Wybudowany na rzucie prostokąta. Piętro posiada konstrukcję złożoną z wieńcówki (belki węglowane na nakładkę jednostronną ukośną, bez ostatków, z krytym czopem) i konstrukcji przysłupowej (podwaliny, oczepy, słupy narożne, śródściennie, zastrzały, rygle). W czasie kolejnych remontów został przebudowany. Ściany poddasza wykonano w konstrukcji sumikowo-łątkowej. Podłogi na parterze to częściowo posadzka z cegły, częściowo ubita ziemia, pozostałe wykonane z desek. W piwnicy sklepienie kolebkowe, pozostałe powały wykonane z desek. Dach naczółkowy o konstrukcji krokwiowo-płatwiowej, wzmocnionej podwójnym stolcem stojącym i jętkami, dach kryty gontem.

Spichlerz z uwagi na czas budowy, jak i na zastosowaną konstrukcję należy do unikalnych w skali kraju. Wykonanie kopii budynku będącego w pierwszej grupie zabytków pozwoli na uzyskanie atrakcyjnych sal wystawowych.

2. Spichlerz ze Staszowa, ul. Parkowa nr 9

Charakterystyka obiektu:

Spichlerz został wybudowany w II poł. XVIII w. W II połowie XIX w. należał on do Jana Malewskiego, a w okresie międzywojennym do Władysława Malewskiego. Wzniesiony na planie kwadratu, niepodpiwniczony, dwukondygnacyjny. Składa się z parteru, piętra i poddasza. Ściany z belek modrzewiowych, węglowane na nakładkę jedno- i dwustronną prostą z czopem, z ostatkami. Ostatnie belki ścian wypuszczone poza ich pion na długość ok. 140 cm., profilowane w kształcie tzw. rysiów. Ściany w kolorze drewna. Otwór drzwiowy ujęty w węgry, w nim drzwi spągowe, zawieszone na zawiasach pasowych, otwory drzwiowe w ścianie wschodniej ujęte w węgry z nadprożami ukośnie wciosanymi. Dach naczółkowy o konstrukcji krokwiowo-płatwiowej, pokryty gontem.

Muzeum Wsi Kieleckiej zakupiło spichlerz od Krystyny Baczkowskiej i w 1981 r. translokowało go do skansenu, gdzie czeka na wzniesienie.

3. Spichlerz dworski z Wyszmontowa, gm. Ożarów

Drewniany spichlerz wybudowano w XVIII w. w Zawichoście, a w XIX w. przeniesiono do Wyszmontowa z przeznaczeniem na magazyn zboża. Spichlerz reprezentuje typ szerokofrontowy, niepodpiwniczony, dwukondygnacyjny z poddaszem użytkowym. Wymiary obiektu 20 m x 11 m, a powierzchnia użytkowa wynosi 660 m². Parter i piętro mają po 2 „hale” zwane magazynami. Wysokość zrębu 534 cm. Ściany wykonane z belek drewnianych (dębowych i modrzewiowych) o przekroju 25 x 30 cm. Węglowane na nakładkę dwustronną ukośną z ostatkami na narożach. Podłogi i powały wykonane z grubych desek. Dach czterosпадowy z okapem, oparty na słupach, z okapem od strony południowej podtrzymywanym przez 8 słupów. W dachu dwie facjaty – gołębniki. Dach pokryty gontem.

4. Stodoła dworska z Radkowic nr 1, gm. Pawłów

Zadanie: realizacja stodoły dworskiej z Radkowic na terenie skansenu z przeznaczeniem na ekspozycję stałą dworskich maszyn i narzędzi rolniczych.

Celem zadania jest wzniesienie stodoły dworskiej w sąsiedztwie dworu z Suchedniowa i spichlerza ze Złotej.

Przeznaczenie: Stodoła stawiana będzie z przeznaczeniem na ekspozycję stałą maszyn i narzędzi rolniczych używanych w folwarku dworskim. Należy podkreślić ogromny walor edukacyjny wystawy dworskich maszyn rolniczych.

Stodoła dworska stanowi unikatowy przykład tego typu obiektu w regionie świętokrzyskim. Wzniesiona przed 1855 r. stanowiła własność biskupów krakowskich. Po rozparcelowaniu folwarku w 1923 r. znalazła się w resztówce zakupionej przez Gustawa Pomianowskiego, ojca znanej uczonej i poetki doc. dr hab. Wandy Pomianowskiej. Stodoła została zakupiona przez Wydział Kultury Urzędu Wojewódzkiego w 1976 r. i przekazana Muzeum w 1977 r. Przeniesiona w 1982 r. oczekuje na montaż.

Charakterystyka obiektu:

Budynek wzniesiony na planie wydłużonego prostokąta, posiada dwa zapola i boisko między nimi. Ściany wzniesione w konstrukcji sumikowo-łątkowej z połączeniem elementów na czop jednostronny. Dach czterospadowy, krokwiowo-płatowy wzmocniony potrójnym stolcem. Pierwotnie pokryty gontem, ostatnio posyty słomą. Boisko wyposażone w dwie pary wrót dwuskrzydłowych spagowych osadzonych na czopach. Z uwagi na znaczną powierzchnię (30 m x 12 m) obiekt przeznaczony zostanie na ekspozycję stałą dworskich maszyn i narzędzi rolniczych. Znajdą się tu między innymi: dwa siewniki, żniwiarka, kosiarka, kopaczka do kartofli, sztyftówka wąskomłotna, dwie wialnie, sieczkarnia na płozach i inne. Stodoła uzupełni zabudowę sektora dworskiego i wraz z ekspozycją z pewnością będzie stanowiła atrakcję dla zwiedzających. Ekspozycja przybliży zwiedzającym historię około 2000 majątków ziemskich istniejących na Kielecczyźnie na przełomie XIX/XX wieku.

5. Dwór z Mirogonowic, gm. Waśniów

Cel zadania: rekonstrukcja dworu z Mirogonowic z przeznaczeniem na cele użytkowe, z zachowaniem zabytkowego charakteru obiektu i ekspozycją oryginalnej polichromii. Muzeum posiada transfer oryginalnej polichromii z wnętrza dworu oraz oryginalny kominek.

Zadanie obejmuje: W pomieszczeniach dworu planowane są pomieszczenia dla zbiorów bibliotecznych, archiwalnych, gabinet kierownika skansenu, sekretariat, pracownia Działu Etnografii, pomieszczenia socjalne, przy zachowaniu zabytkowego charakteru dworu.

Charakterystyka obiektu:

Dwór wybudowano ok. XVIII w. Pierwszym właścicielem wg źródeł z 1791 r. był Antoni Ławski. Następna właścicielką dworu byli Aniela Reklewska z domu Ławska i jej mąż Jan Reklewski, a po nich odziedziczył go ich syn Wincenty Reklewski. Po reformie rolnej dwór przejęło Państwowe Gospodarstwo Rolne, następnie Wojewódzki Konserwator Zabytków, a w końcu odzyskał go potomek dawnych właścicieli i rozebrał niszczący obiekt.

Dwór przebudowano w 1800 r., a następnie przeprowadzano remonty w 1830 r. i 1912 r., w wyniku czego wybudowano przybudówki i zmieniono rozkład pomieszczeń we wnętrzu. Dwór w Mirogonowicach reprezentuje typ dworu wiejskiego, dwutraktowego, z sienią i salonem na osi, powszechnego w drugiej połowie XVIII i pocz. XX wieku. Dwór wzniesiony był na rzucie prostokąta o wymiarach 13 m x 25 m. Podwaliny leżały na kamiennej podmurówce. Ściany węglowane na nakładkę z krytym czopem z ostatkami. Ostatki zasłonięte pilastrami z rzeźbionymi głowicami. Ściany zewnętrzne szalowane deskami z nałożonym na wierzch wapiennym tynkiem. Tynki wewnętrzne wapienno-gipsowe położone wprost na belkach. Obiekt ogrzewany był kominkami i piecami kaflowymi. Dwór posiada kompleksową dokumentację historyczno-architektoniczną opracowaną w latach 1971-72 przez zespół naukowców oraz projekt adaptacji w Parku Etnograficznym w Tokarni.

Rezultat projektu: budynki zaplecza techniczno-administracyjnego, mieszczące pracownię, bibliotekę, archiwum, pomieszczenie dla kierownika skansenu i pozostałych pracowników, zbudowano 30 lat temu i nie spełniają one współczesnych wymogów technicznych, nie zaspakajają też potrzeb Muzeum. Brak odpowiednio dużego zaplecza magazynowego uniemożliwia przechowywanie w odpowiednich warunkach książek bibliotecznych oraz archiwaliów liczących kilkanaście tysięcy pozycji. Aktualnie są przechowywane na bardzo niewielkiej powierzchni w dwóch pomieszczeniach zaadaptowanych na ten cel, niedostatecznie oświetlonych i wentylowanych. Pomieszczenia te nie spełniają współczesnych wymogów przechowywania i udostępniania tego typu zbiorów. Zbiory te obejmują unikatowe opracowania naukowe dotyczące zabytkowych obiektów architektury drewnianej, dokumentację fotograficzną tychże, fotografie z etnograficznych badań terenowych oraz specjalistyczne wydawnictwa książkowe niezbędne do pracy naukowej pracowników Muzeum. Biorąc pod uwagę atrakcyjność skansenu i duże natężenie ruchu turystycznego, stwierdzamy, że istniejąca infrastruktura nie spełnia współczesnych oczekiwań turystów, jak również nie zapewnia odpowiednich warunków pracy dla coraz większej ilości pracowników merytorycznych oraz technicznych koniecznych do obsługi ruchu turystycznego. Realizacja zadania rozwiąże ten problem i zdecydowanie poprawi nie tylko warunki pracy, zwłaszcza pracowników Działu Etnografii, którzy opracowują podwaliny naukowe rozbudowy oraz działania Muzeum, ale podniesie poziom i komfort usług i konsultacji merytorycznych świadczonych instytucjom i jednostkom zewnętrznym.

Realizacja zadania pozwoli też na prezentację kopii unikatowego zabytku w skansenie, jakim był dwór z Mirogonowic wraz z oryginalną, unikatową polichromią na ścianach.

Dwory, dworki, pałace do 1939 roku stanowiły nieodłączny element krajobrazu kulturowego wsi polskiej. Na Kielecczyźnie rozciągały się dobra biskupów krakowskich, królewskie starostwa niegrodowe, ziemie potężnych rodów magnackich, wreszcie majątki średniozamożnej szlachty. W okresie międzywojennym historycy naliczyli na obszarze ówczesnego województwa kieleckiego ok. 2000 majątków ziemskich. Rezydencji było znacznie mniej, gdyż część majątków stanowiły folwarki. Wiele rodów dziedziczyło dwory po przodkach przez wiele pokoleń.

6. Obora z Mostków, gm. Suchedniów – rekonstrukcja

Budynek drewniany kryty gontem. Usytuowany w sektorze dworskim zostanie zaadaptowany na toalety dla zwiedzających.

* * *

Dlaczego warto podjąć tak kosztowną inwestycję, jaką jest kontynuacja rozbudowy skansenu w Tokarni? Na czym polega szczególna wartość i wyjątkowość Muzeum Wsi Kieleckiej dla ochrony dziedzictwa narodowego?

Aby odpowiedzieć na to pytanie, należy spojrzeć na zagadnienie w szerszym aspekcie i z terenu skansenu w Tokarni spojrzeć na wzgórze zamkowe z ruinami zamku w Chęcinach i miasteczko Chęciny leżące u stóp tegoż wzgórza. Dostrzeżemy wówczas, że te trzy unikatowe kompleksy zabytkowe razem tworzą unikatowe osie widokowe i krajobrazowe.

Park Etnograficzny w Tokarni ma za zadanie zachowanie najcenniejszych zabytków budownictwa wiejskiego i małomiasteczkowego Kielecczyzny oraz prezentowanie ich w oto-

czeniu zbliżonym do pierwotnego. Takie też budynki znajdują się lub znajdą w najbliższych latach w skansenie. Zgromadzono do tej pory przykłady budownictwa drewnianego z terenu Gór Świętokrzyskich, Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej, Wyżyny Sandomierskiej i Niecki Nidziańskiej. Są to zagrody wiejskie, obiekty małomiasteczkowe, budynki folwarczne, zabytki przemysłu wiejskiego pochodzące z XVIII-XX w.

Przeniesione obiekty tworzą fragmenty wsi, w których zagrody, stanowiące warsztat pracy rolnika, sąsiadowały z obiektami przemysłu wiejskiego, takimi jak: młyn, wiatrak, kuźnia, obiektami użyteczności publicznej, jak karczma, szkoła, sklep, apteka, i z obiektami sakralnymi, jak zespół kościelny. Ta prezentowana na otwartej przestrzeni ekspozycja etnograficzno-historyczna stanowi świadectwo ciągłości tradycyjnego budownictwa ludowego na obszarze położonym w widłach Wisły i Pilicy. Park Etnograficzny ma charakter ponadregionalny, gdyż przenoszone tu zabytki pochodzą z kilku sąsiadujących ze sobą regionów, niezależnie od zmieniających się granic administracyjnych⁵. Ze skansenu w Tokarni rozpościera się niepowtarzalny widok na dolinę Nidy. Z tej odtworzonej, tradycyjnej wsi, z zagrodami, wiatrakami, drewnianym dworem i kościołem, ponad niespotykanymi już w krajobrazie strzechami i gontowymi dachami, wzrok wędruje na Wzórze Zamkowe, otoczone niegdyś podobnymi wsiami służebnymi. Z tego miejsca pełnego oryginalnych zabytków drewnianego budownictwa wiejskiego, sakralnego i dworskiego rozpościera się nieskażony wpływami cywilizacji, pierwotny w swym charakterze, widok na czternastowieczną warownię w Chęcinach. Dzięki ochronie przedpola obronnego zamku osoby jadące trasą E-7 mogą podziwiać piękną panoramę zarówno Wzgórza Zamkowego, miasteczka Chęciny z dominującą wieżą kościoła, jak i wsi kieleckiej odtworzonej w skansenie, której dominantę stanowią wiatraki drewniane i kościół z Rogowa z dzwonnica z Kazimierzy Wielkiej. Turyści zwiedzający Park Etnograficzny mogą jednocześnie podziwiać malowniczy, historyczny krajobraz, jaki roztacza się stąd na Górę Zamkową, przedpole obronne oraz lasy, łąki, ugory i tradycyjne pola uprawne wypełniające przestrzeń łączącą skansen z ruinami zamku.

Wieś kielecką prezentowaną w Parku Etnograficznym stanowią obiekty zabytkowe przeniesione z zachowaniem maksymalnej ilości zabytkowego materiału, a zwłaszcza detali architektonicznych. Obiekty prezentowane są w kilku zespołach: budownictwa wiejskiego, małomiasteczkowego oraz dworsko-folwarcznego z lasem, łąkami i rzeką Czarną Nidą, wtopione w naturalny krajobraz, który stanowi integralną całość z obiektami budownictwa wiejskiego. Ekspozycja odzwierciedla tradycyjną wieś w autentycznym krajobrazie kulturowym i oprócz budynków przedstawia ogrody oraz zieleni charakterystyczną dla poszczególnych subregionów wraz z infrastrukturą wiejską, taką jak ogrodzenia, studnie, figury przydrożne. Skansen wtopiony jest w otaczający go ze wszystkich stron, naturalny krajobraz historyczny z pięknymi widokami na ruiny zamku w Chęcinach, orne pola, łąki, wzgórze porośnięte naturalnym lasem, Górę Rzepkę z rezerwatem geologicznym, Pasma Chęcińskie, Grzywy Korzeczkowskie, górę Wilkomiję, u stóp której Czarna Nida łączy się z Białą Nidą.

Obraz dawnej kieleckiej wsi odtworzony z najcenniejszych autentycznych drewnianych obiektów zabytkowych prezentowany w Parku Etnograficznym w Tokarni ma charakter ponadregionalny, o wybitnych wartościach historycznych, naukowych i artystycznych.

⁵ Poza obszarem dawnego województwa kieleckiego (w granicach sprzed 1975 roku) obiekty translokowane są z części dawnego woj. tarnobrzskiego (do Wisły) i woj. częstochowskiego (w granicach dawnego powiatu włoszczowskiego) w granicach zasięgów etnicznych.

Stanowi ogromną wartość dla polskiego dziedzictwa kulturowego i źródło wiedzy historycznej dla kolejnych pokoleń. Przeniesione obiekty prezentują wybitne walory architektoniczne. Niektóre z nich stanowią przykład unikatowych rozwiązań budowlanych. Zabudowania zagród wiejskich z XVIII i XIX w. prezentują budynki jednorodne stylowo, jak też o czytelnych i zharmonizowanych ze sobą nawarstwieniach. Budynki są dobrze zachowane i otoczone troską konserwatorską. Wystrój i elementy wyposażenia są związane historycznie z obiektem. Odtworzony obraz wsi kieleckiej jest należycie wyeksponowany w naturalnym krajobrazie. Z terenu Parku Etnograficznego biegną osie widokowe na otaczające krajobrazy naturalne z zachowanym ładem przestrzennym i urbanistycznym, bez współczesnej zabudowy. Park Etnograficzny w naturalny sposób wpisuje się w otaczające go tereny i stanowi integralną część tego unikatowego krajobrazu kulturowego.

W skansenie w Tokarni, gdzie translokowano najcenniejsze zabytki budownictwa drewnianego chłopskiego, dworskiego, sakralnego i gospodarczego, rekonstruujemy na podstawie badań naukowych zagrody, wnętrza mieszkalne, warsztaty rzemieślnicze, układy osadnicze, tradycyjną zielen, układ pól. Wielowarstwowy obraz XVIII i XIX-wiecznej wsi, stanowiący świadectwo tradycji polskiej sztuki ciesielskiej, łączy z zamkiem Chęcinach niemal pierwotnie zachowany widok na warownię i dolinę Nidy. Oś widokowa i krajobrazowa rozciągająca się z tradycyjnej wsi w skansenie na Zamek jest niezakłócona współczesnymi wtrętami i szpecącą zabudową. Zachowała cechy unikatowego krajobrazu pierwotnego sprzed stuleci. W sytuacji powszechnego zaburzenia ład przestrzennego w dzisiejszych czasach Park Etnograficzny wraz z otaczającymi go krajobrazami historycznymi prezentuje niezwykle zharmonizowany krajobraz urbanistyczny i kulturowy.

Factual materials to „The feasibility study for the investment project: The expansion of Muzeum Wsi Kieleckiej – Ethnographic Park in Tokarnia in order to preserve the cultural heritage”

Summary

The updated Area Development Plan of the Ethnographic Park contains the list of detailed locations of 120 ethnographic objects designed for translocation and erection on the area of the open-air ethnographic museum in Tokarnia. They include complete homesteads, peasant cottages, cowsheds, barns, rural industry facilities, such as mills and windmills, granaries, blacksmith's shops, as well as manège, threshers, pot stove, fire station, forester's lodge, church, tavern, manor house and objects of small architecture.

In order to speed up the completion of the construction of the open-air ethnographic museum, both the historic part, as well as the infrastructure, in August 2009 the Museum ordered the preparation of the study called „The feasibility study for the investment project: The expansion of Muzeum Wsi Kieleckiej – Ethnographic Park in Tokarnia in order to preserve the cultural heritage”. The project includes, among other things, the building of a tavern and the location of 25 historical objects bought by the Museum more than 20 years ago, disassembled and waiting in the open-air ethnographic museum for locating. The total value of works amounts to approximately PLN 20 million. The aim of the investment is to preserve in the Ethnographic Park in Tokarnia the most precious monuments of rural and small-town building which occurred in the region of Kielce. Such buildings can be found or will be found in the next years in the open-air ethnographic museum. Up until now the examples of wooden building from the areas of the Świętokrzyskie Mountains, the Kraków-Częstochowa Upland, the Sandomierz Upland and the Nidziańska Basin were presented and preserved. They include homesteads, small-town objects, manor house, church, home farm, monuments of the rural industry dated XVIII-XX centuries. In the situation of the common destruction of spatial order in contemporary times, the Ethnographical Park, including the surrounding historical landscapes, presents a uniquely harmonized urban and cultural landscape.